

УДК 712.253:58 (438)

Т.С. БАГАЦЬКА

Національний ботанічний сад імені М.М. Гришка НАН України
Україна, 01014 м. Київ, вул. Тімірязєвська, 1

БОТАНІЧНИЙ САД ВРОЦЛАВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ: ВРАЖЕННЯ БОТАНІКА

Під час перебування в Польщі автор відвідала Ботанічний сад університету м. Вроцлав. Описано враження від цієї установи, систематичних колекцій та експозицій. Коротко надано історію Ботанічного саду.

Ключові слова: Вроцлав, Ботанічний сад, ботанічні колекції, комахоїдні рослини, директори.

У травні цього року під час перебування у Вроцлаві (Польща) мені випала нагода відвідати Ботанічний сад університету, який справив дуже приємне враження.

Ботанічний сад розташований в історичній частині міста, на Тумському острові, що на р. Одра, неподалік від знаменитих будівель — собору Святого Іоанна Хрестителя та церкви Святого Хреста. Він був заснований у 1811 р. як частина університету і нині вважається одним з найкращих у Польщі. Сад займає площу 7,4 га, з них 0,33 га — це оранжерейні споруди, близько 1 га відведено під колекцію прибережно-водних рослин [6, 8]. Трохи менше за третину саду займає дендрарій. Загалом у колекціях Ботанічного саду представлено 7,5 тис. видів рослин та 4 тис. сортів декоративних рослин. Є 27 дерев-пам'яток природи. Серед них дуби, буки, тиси, гінкго, платани. Кожне дерево має охоронну табличку, на якій зазначено не лише його назву та історію, а й вік.

Навесні ботанічний сад має найкрасивіший вигляд, адже в цей час цвітуть ранньоквітучі рослини та багато декоративних чагарників. Сади монокультур не створено. В різних частинах саду трапляються сорти і види бузку, квітучі кущі лавровишні, різнобарвні рододендрони.

Виткі гліцинії, які у Вроцлаві почуваються дуже добре і цвітуть, утворюють ажурні альганки.

Привертає увагу багрянник, гілки та стовбур якого рясно вкриті темно-рожевими квітками до появи листків.

Оскільки Ботанічний сад є частиною університету, тут створено умови для вивчення ботаніки: кожна рослина має етикетку, де зазначено бінарну латинську та польську назву, рід та родину. Рослини, занесені в Червону книгу Польщі та міжнародні охоронні списки, позначені червоними етикетками.

Є ділянки, які дають уявлення про морфологічні особливості різних органів рослини. Вони мають відповідні описи та пояснення.

Колекція, призначена для вивчення систематики рослин, має декоративний вигляд. Деякі рослини висаджено куртинами (бадани, хвощі, ефедра, тюльпани), інші створюють композицію, яка особливо привабливо виглядає на кам'яній гірці. Тут висаджені *Achillea nobilis* L., *Alchemilla mollis* (Buser) Rothm., *Allium altaicum* Pall., *Alyssum* spp., *Anemona sylvestris* L., *A. nemorosa* L., *Anthemis arvensis* L., *Aquilegia vulgaris* L., *Armeria transmontana* G.H.M. Law., *A. juniperifolia* (Vahl) Hoff. et Link., *Artemisia absinthium* L., *A. abrotanum* L., *A. austriaca* Jacq., *Aubrieta deltoidea* (L.) DC, *Aurinia saxatilis* (L.) Desv., *Berteroa incana* (L.) DC, *Brassica napus* L., *Campanula garganica* Ten, *Cerastium eriophorum* Kit, *Chamomilla recutita* (L.) Rauschert, *Crocus* spp., *Cymbalaria muralis* Gaerth, *Delosperma cooperi* (Hookf) L. Bolus, різні види *Dianthus*, *Dryas octopetala* L., *Fritillaria pallidiflora* Schrenket Fisch., *Galanthus* spp., *Gentiana pneumontana* L., *G. scabra* Bunge, *Gypsophyla tenuifolia* M. Bieb., *Hemerocallis* ssp. (різні сорти), *Hyacinthoides hispanica* (Mill.) Rothm., *Iberis saxatilis* L., *Inula britanica* L., *I. germanica* L., *I. helenium* L., *Iris cristata* Ait,

© Т.С. БАГАЦЬКА, 2018

I. pumila L., *Jacobaea maritime* (L.) Pelseret Meijden, *Limonium membranaceum* (Gzem) Klok, куртина *Matteuccia struthiopteris* (L.) Tod., *Micromeria thymifolia* (Scop.) Frisch., *Narcissus angustifolius* Curt., *N. pseudonarcissus* L., *Nonea lutea* (Desr.) DC, *Paeonia tenuifolia* L., *Papaver oreophilum* Rupr., *Paradisea lusitanica* Mazzul, *Paronychia capitata* (L.) Lam., *Penstemon barbatus* (Cav.) Roth., *Petacites hybridus* (L.) Caertn, Mey. et Schreb., *Plantago major* L., *P. scabra* Moench, *P. lanceolata* L., *P. maxima* L., *P. media* L., *Polygonatum odoratum* (Mill) Druce, *Potentilla rupestris* L., *Pulsatilla grandis* Wend, *Rhodiola rosea* L., *Rh. heterodonta* (Hook. et Tompson) Boriss., *Sanguisorba alpine* Bunge, *Saxifraga paniculata* Mitt., *Sedum acre* L., *S. album* L., *S. spurium* Bieb., *Sempervivum tectorum* L., *Sisyrinchium albidum* Raf., *S. macrocarpum* Hieron., *Tulipa schrenkii* Regel., *T. urumiensis* Stapf., *Veronica officinalis* L. тощо.

Біля рослин, котрі застосовують як корисні, встановлено невеличкі стенди, на яких зазначено призначення рослини, які частини використовують та вміщено упаковку від лікарського препарату або пляшку від косметичного чи миючого засобу тощо.

З одного боку альпінарію в 1856 р. за ініціативою тодішнього директора Саду, палеоботаніка професора Йоганна Гьопперта було побудовано копію геологічного зрізу Вальбржиського (Walbrzyskiego) вугільного родовища, де добре видно, як залягають пласти вугілля та які породи їх супроводжують. Ліворуч споруджено вулканічний конус з порфірних блоків, спеціально привезених з Веліслава Злоторийського (Wielislawia Zlotoryjskiego) родовища (рис. 1). Поруч розташовані скам'янілі стовбури викопних рослин.

У Саду є алея Х.Г. Неса фон Ессенбека, який був директором понад 20 років, про що зазначено на спеціальній табличці.

У Ботанічному саду дбайливо ставляться до всіх мешканців. Так, коли загинув величезний граб і виявилось, що він був житлом для кажанів, дерево було безпечно обрізано, оброблено і збережено для цих червонокнижних тварин, про що сповіщає спеціальний напис. Зроблено зрізи стовбурів старих дерев, на яких можна

Рис. 1. Геологічний зріз вугільного родовища
Fig. 1. Geological section of coal field

Рис. 2. Центральна водойма
Fig. 2. The central reservoir

підрахувати їх вік та вивчати екологічні та погодні умови, які були за життя велетнів.

Тут цікаво і дорослим, і дітям. Так, під ялинами та соснами лежать гігантські шишки, під каштанами і дубами — великі каштани та жолуді. Муляжі плодів цих дерев спеціально вирізано із дерева, щоб можна було краще їх роздивитися.

Середню частину саду займає велика водойма. Тут працює фонтан, який надає свіжості та заспокоює, а на поверхні водойми розташовані кола із металевої сітки, в кожному з яких росте певна рослина (рис. 2). Уздовж берега

Рис. 3. Колекція водно-болотних рослин
Fig. 3. Collection of wetlands plants

прокладено широкі доріжки. У затінку великих дерев установлено столи та лавки. Це зроблено не лише для зручності відвідувачів, а і для навчання студентів університету. У різних місцях саду проходять заняття з малювання.

Колекція прибережно-водних та болотних рослин розміщена в окремому куточку саду. Водні рослини зібрані в штучній водоймі-басейні і представлені очеретом (*Phragmites australis* (Cav.) Trin.), видами рогозу (*Typha angustifolia* L., *T. latifolia* L., *T. laxmanii* Lepech. та їх рябололистими формами), водокрасом (*Hydrocharis morsus-ranae* L.), лепешняком великим (*Glyceria maxima* (C.) Hartm.), водяними півниками (*Iris pseudoacorus* L.) тощо. У колекції представлено понад 130 таксонів зимостійких німфей (*Nymphaea*) [6].

Для болотних рослин створено своєрідну «клумбу», яку встановлено на підпорі та заповнено сумішшю торфу і болотного ґрунту (рис. 3). Тут відтворено болотний біотоп, в якому разом із *Sphagnum riparium* Angstr. зростають пухирник Брема (*Urticullaria bremii* Heer ex Kolliker), ситняг болотний (*Eleocharis palustris* (L.) Roemet Schult.), ситник Жерара (*Juncus gerardii* Loisel.), види осоки (*Carex* spp.), тризубець морський (*Triglochin maritimum* L.), чорниця (*Vaccinium uliginosum* L.), мишачий хвіст маленький (*Myosurus minimus* L.), незабудка польова (*Myosotis arvensis* (L.) Hill), де-

кілька видів м'яти (*Mentha*), маленькі кущики верби білої (*Salix alba* L.) та ін. Представлені також комахоїдні рослини: мухоловка Венери (*Dionaea muscipula* J. Ellis), росичка середня та круглолиста (*Drosera intermedia* Hayne, *D. rotundifolia* Huds), товстянка звичайна (*Pinguicula vulgaris* L.), яскраві сарраценії: жовта (*Sarracenia flava* L.) та її гібриди із сарраценією пурпуровою (*Sarracenia purpurea* L.) [6, 7]. Колекцію захищено від птахів та відвідувачів спеціальним пологом-сіткою. Невеличкі водно-болотні рослини в маленьких басейнах, розташованих по колу, доповнюють колекцію. Тут експонуються: водяна сосенка звичайна (*Hippuris vulgaris* L.), бобівник трилистий (*Menyanthes trifoliata* L.), альдрованда пухирчата (*Aldrovanda vesiculosa* L.), види рдесників (*Potamogeton* spp.) тощо [6, 7].

Окремий павільон займають акваріуми, де експонуються водні рослини з різних куточків світу.

В оранжереях Ботанічного саду, окрім тропічних і сукулентних рослин, зібрані площі різних форм та сортів. Така колекція, ймовірно, виникла завдяки великій любові мешканців Вроцлава до витких видів. Адже в місті багато будівель, повністю вкритих виноградом та плющем.

У Саду є зелені газони, прикрашені витворами топіарного паркового мистецтва. Дуже

сподобалися куполоподібні тиси, крона яких ніби утворена з мережива (рис. 4), а як данина сучасній моді — хвойні та вічнозелені рослини, вистрижені спіралями, конусами, кульками, «букетиками» з окремих гілок тощо [4].

Ботанічний сад Вроцлавського університету має давню історію. На момент його створення місто було німецьким, мало назву «Бреслау». У 1945 р. під час осади фортеці Бреслау було повністю знищено колекцію садових рослин і половину всіх рослин Ботанічного саду. Німецькі військові розмістили на території Саду зенітну частину та збудували численні сховища для боєприпасів. Після зміни назви міста в 1946 р. університет перейменовано на Вроцлавський університет, і Ботанічний сад також змінив назву. Під час відновлення Саду було знешкоджено великий арсенал снарядів, багато з них знайшли на місці центральної водойми, а в 1958 р. майже в тому самому місці над водоймою побудували арочний дерев'яний місток, який є окрасою Ботанічного саду та одним з його символів [7, 9].

За час існування Ботанічного саду його очолювали багато вчених, зокрема всесвітньо відомі.

Першим директором і засновником Ботанічного саду був німецький учений Йоганн Лінк (Johann Heinrich Friederich Link), якого вважають одним з останніх учених-енциклопедистів XIX ст. [2].

Понад 20 років директором був систематик рослин Нес фон Ессенбек (Christian Gottfried Daniel Nees von Essenk), який виділив царство грибів (*Regum Mycotoideum*), описав близько 7000 таксонів рослин. У ботанічній (бінарній) номенклатурі ці таксони мають вказівку на авторство — скорочено “Nees”. Протягом 40 років Ессенбек очолював Академію Леопольдини — одного з найпрестижніших академічних закладів Європи [3].

Йоганн Гьопперт (Johann Heinrich Robert Göppert) був не лише директором Ботанічного саду, а і засновником Ботанічного музею, основою якого стала його власна велика колекція (11 тис. екз.) викопних рослин. У 1853 р. його було обрано членом-кореспондентом Російської академії наук [8].

Рис. 4. Крона тису

Fig. 4. The crow of yew

Ботаніки всього світу користуються системою Енглера (Heinrich Gustav Adolf Engler), який був одним з директорів Ботанічного саду. Цей німецький ботанік разом з Карлом Прантлем (Karl Anton Eugen Prantl) у праці з таксономії рослин та фітогеографії “Die Natürlichen Pflanzenfamilien” запропонував природну систему родин рослин. За великий внесок у ботанічну науку Генріх Енгер у 1913 р. був нагороджений Лондонським Ліннеївським товариством медаллю Ліннея. З 1927 р. він був іноземним почесним членом АН СРСР [5].

Карл Прантль також деякий час був директором університетського ботанічного саду.

У перші повоєнні роки відновлення Саду було доручено Станіславу Кульчинському, який на той час був провідним польським ботаніком, одним з авторів «Визначника польських рослин» та капітальних праць з флори

Польщі. Пізніше С. Кульчинський, видатний діяч Демократичної партії ПНР, працював на високих державних посадах [1].

Серед керівників Ботанічного саду Вроцлавського університету були також дві жінки-професорки: Зофья Гумінська та Христина Кукульчанка.

З 1981 р. цією науковою установою керує професор Томаш Новак.

У Ботанічному саду встановлено бюст великому вченому-ботаніку, засновнику бінарної номенклатури Карлу Ліннею.

З 1974 р. Ботанічний сад Вроцлавського університету включено в реєстр пам'яток Вроцлавського воєводства, а з 1994 р. він вважається історичною пам'яткою, так само, як і історичний центр міста [7, 9].

Оскільки Ботанічний сад є невід'ємною частиною міста, тут також є гноми (краснолюдки), якими наповнено Вроцлав. Відчувається, що ці маленькі істоти живуть та працюють у Саду: один з них везе тачку з іншим гномом, на якому лежить величезна цибулина, котра притиснула його своєю вагою.

Цікаво і приємно було ознайомитися з Ботанічним садом Вроцлавського університету, а при нагоді — знову відвідати його.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. *Кульчинський Станіслав* // Биологи. Биографический справочник. — К.: Наук. думка, 1984. — С. 346.
2. *Линк Генрих Фридрих* // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона — СПб., 1896. — Т. 34. — С. 709—710.
3. *Нес фон Эзенбек Христиан Готфрид Даниэль* // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона — СПб., 1897. — Т. 40. — С. 53.
4. *Смілянець Н.М.* Застосування основних принципів добору рослин при створенні ділянок топіарного мистецтва / Н.М. Смілянець // Матеріали X Міжнар. конф. «Ландшафтна архітектура в ботанічних садах і дендропарках», 12—15 червня 2018 р. — Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О.В., 2018. — С. 118—121.
5. *Энглер Адольф Генрих Густав* // Биологи. Биографический справочник. — К.: Наук. думка, 1984. — С. 727.
6. *Kaminski R.* Rosliny wodnii bagienneo grodu botanicznego Uniwersytetu Wroclawskieego / R. Kaminski, A. Malowiecki. — Wroclaw, 2011. — 276 s.
7. *Mularczyk M.* Przejdzmy się po ogrodzie... Popularny przewodnik po ogrodzie botanicznym uniwersytetu Wroclawskiego / M. Mularczyk // Ogrod Botaniczny Uniwersytetu Wroclawskiego, Wroclaw. — Wroclaw, 2013. — 129 s.
8. *Norbert Willisch.* Heinrich Robert Göppert (1800—1884) zum Gedächtnis / N. Willisch // Schlesischer Kulturspiegel. — 2009. — Vol. 44. — S. 54.
9. *Ботанический сад (Ogrod Botaniczny)* описание, фото — Польша... [Электронный ресурс].—https://www.votpusk.ru/country/dostoprим_info.asp?ID=9906

Рекомендував Ю.О. Клименко
Надійшла 26.07.2018

Т.С. Багацька

Национальный ботанический сад
имени Н.Н. Гришко НАН Украины,
Украина, г. Киев

БОТАНИЧЕСКИЙ САД ВРОЦЛАВСКОГО УНИВЕРСИТЕТА: ВПЕЧАТЛЕНИЯ БОТАНИКА

Во время пребывания в Польше автор посетила Ботанический сад университета г. Вроцлав. Описаны впечатления от этого учреждения, систематических коллекций и экспозиций. Кратко дана история Ботанического сада.

Ключевые слова: Вроцлав, Ботанический сад, ботанические коллекции, насекомоядные растения, директоры.

T.S. Bahatska

M.M. Gryshko National Botanical Garden,
National Academy of Sciences of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

BOTANICAL GARDEN OF THE WROCLAW UNIVERSITY: BOTANIST'S IMPRESSIONS

Author visited the Botanical garden of the Wroclaw University. There were described impressions of the institution visited, systematic collections. The brief history of the Botanical garden are given.

Key words: Wroclaw, Botanical garden, botanical collections, insectivorous plants, directors.